

Zemřelí a živí

Rudolf Steiner

Bdění a spánek v lidském životě * Smyslové vnímání a bdění *

Příbuznost citového života a snu Volní život ve stavu spánku Spojení mezi živými a zemřelými Společný život živých a zemřelých Otázky a odpovědi v kontaktu se zemřelými*

Význam okamžiku usínání a okamžiku probuzení pro kontakt se zemřelými Předčítání zemřelým Prožitek snů* Rozdíly v kontaktu se staršími a mladšími zesnulými

* Zvláštní síly duší zemřelých při neštěstí * Smuteční obřady* Soucitný smutek a egoistický smutek* Lidé - živé knihy pro duchovní svět * Nutnost opětovného

uznání trichotomie (člověk je tělem, duší a duchem)

To, co jsme zde opakovaně rozebírali z nejrůznějších hledisek, že střídavý stav mezi bděním a spaním má v lidském životě ještě I hlubší význam, než se jeví vnějšímu pozorování, to by se mělo stát předmětem nejen všeobecných úvah o světě, ale také při praktickém postavení ve světě v nejideálnějším smyslu. Při obyčejném pozorování máme před sebou skutečnost, že člověk svým vědomím střídá stav bdění se stavem spánku. Víme však, že je to skutečnost pouze zdánlivá. Z nejrůznějších hledisek jsme hovořili o tom, že tak zvaný stav spánku netrvá pouze mezi usnutím a probuzením, ale že v určité části naší bytosti přetrvává také v době od probuzení k usnutí. Celou svou bytostí nejsme nikdy úplně, pronikavě bdělí, ale do našeho stavu bdění se šíří spánek tak, že jednou částí své bytosti neustále spíme. Nyní se můžeme zeptat: Kterou částí své bytosti jsme v době tak zvaného „bdění“ skutečně bdělí?

Skutečně bdělí jsme jen ve vztahu ke svým vjemům, tj. ve vztahu vnímání ke všemu, co od probuzení až k usnutí vnímáme prostřednictvím svých smyslů. Charakteristikou obvyklého vnímání je to, že při probuzení přecházíme do spojení s obyčejným světem, že velmi brzy po probuzení začíná činnost našich smyslů, která nás vytrhává z onoho temného stavu vědomí, který v obyčejném životě známe jako stav spánku. V pravém smyslu jsme tedy bdělí pouze svými smyslovými vjemy. Z řádného sebezpozorování to může vyplynout každému, také jsme se o tom častěji zmínili a něco přesnějšího můžete o tom najít v mé knize „Záhady duše“.37 A méně bdělí, ale tak, že ten stav můžeme označit jako skutečné „bdění“, jsme ve vztahu k svému

životu představ. Musíme tedy rozlišovat život vnímání od vlastního života myšlení a představování. Když jsme odvráceni od smyslového vnímání, tedy nejsme zaměřeni navenek a přemýšlíme, pak jsme při přemýšlení již v obyčejném smyslu slova i ve vyšším smyslu slova bdělí, přestože v pouhém životě představ má tato bdělost vždy nuanci snění - u některého člověka více, u jiného méně. I když se u některého člověka může docela dobře vmíchat do života představ něco snivého, přece jen lze vcelku říci, že jsme bdělí také v představování.

Nejsme však bdělí, když pocítujeme, cítíme. Z našeho neurčitého, nediferencovaného duševního života vystupují ve vlnách určité pocity, a tím, že si tyto pocity představujeme, se do nich vždy míchají představy, tedy naše bdělá činnost. Tak se domníváme, že jsme bdělí také v cítění. Ve skutečnosti tomu tak není. Pohyblivost naší duše v cítění je ve skutečnosti naprosto stejná jako v obyčejném snění. Mezi stavem snění a vlastním stavem cítění existuje hluboká spřízněnost. Kdybychom byli schopni to, o čem se nám sní (největší část snivého života se nám ztrácí), kdykoliv osvětlit představováním stejně, jako si osvětlujeme svůj citový život, uvědomovali bychom si život snů úplně přesně a ve stejné míře jako život pocitů, neboť pocity nejsou vlastně v duši přítomné jinak než sny. Pocity, afekty, dokonce v jistém smyslu život vášní, to vše je v naší duši přítomné jako snění. Žádný člověk nemůže svým bdělým životem říci, co se tu vlastně odehrává, když pocítuje, nebo v tom, co pocítuje. To se vlní vzhůru z neurčitého, nediferencovaného duševního života a je to pak osvětlováno světlem představování. Ale je to život ve snění. Tuto spřízněnost života afektů a pocitů s životem snění poznali dobře také neookultisté, např. znamenitý estetik Friedrich Theodor Vischer, který často zdůrazňoval hlubokou příbuznost, která je v duševním životě člověka mezi cítěním a sněním.

Ještě hlouběji dole v duševním životě leží vlastní život vůle. Vždyť co vlastně člověk ví o tom, co děje v jeho nitru, když řekne: „Chci uchopit knihu,“ a když vztáhne ruku a knihu uchopí? Co se tu děje mezi svalem a nervem, co se uskutečňuje v organismu a co se děje v duši samé, aby se podnět vůle mohl stát pohybem, skutkem, o tom člověk neví nic více, než co ví o událostech hlubokého bezesného spánku. Je tomu opravdu tak, že vlastní podstata našeho života vůle je rovněž osvětlována naším životem představ, a teprve tím se život vůle jeví tak, jako bychom si ho uvědomovali. Ve skutečnosti je vlastní podstata života vůle od probuzení až k usnutí v úplném stavu spánku.

Vidíme tedy, že skutečně bdělí, ve správném slova smyslu bdělí jsme jen při svém vnímání ve smyslovém světě a ve svém životě představ. Ve svém životě citů jsme i ve stavu bdění spící a vlastně sníme. A co teprve ve svém životě vůle, který vlastně pokaždé prospíme. Stav spánku se tak šíří do stavu bdění. Představme si tedy, že jak zde chodíme světem a co prožíváme za bdění svým vědomím, je vlastně jen vnímání smyslového světa. Náš svět představ je do tohoto prožívání uložený jako svět, v němž

plují naše pocity a podněty vůle, svět, který je kolem nás, jako je kolem nás vzduch, ale tento svět vůbec nevstupuje do našeho obvyklého vědomí. Kdo k této věci přistupuje v tomto smyslu, opravdu nebude příliš daleko od toho, aby kolem sebe začal uznávat tak zvaný nadsmyslový svět.

Poznatek o společném pobývání se zemřelými bude jedním z nejdůležitějších úkolů, které má duchovní věda vstoupit do všeobecné lidské kultury budoucnosti. Lidé, kteří se domnívají, že všechno, co se zde odehrává, se děje jen tím, že působí síly vnímatelné ve smyslovém životě, nevědí nic o skutečnosti, nevědí, že do našeho života, který se zde odehrává, ustavičně působí síly mrtvých, že jsou neustále zde.

Jenže to celé, o čem jsem teď mluvil, má důležitější následky. Za tím, co jsem zde naznačil, se skrývají významné skutečnosti celkového bytí. Kdo poznává život, jímž prochází lidská duše mezi smrtí a novým zrozením (stačí seznámit se s tímto životem trochu abstraktnější formou v již vydaném přednáškovém cyklu „Vnitřní bytost člověka a život mezi smrtí a novým zrozením“, předneseném na jaře 1914 ve Vídni.), kdo se s ním seznámí, může pozorovat, že ve světě, jímž putujeme ve spánku, žijeme společně s tak zvanými zemřelými. Zemřelí jsou neustále zde. Jsou zde v nadsmyslovém světě, kde se pohybují a nějak se chovají. Nejsme od nich oddělení svou „realitou“, ale svým stavem vědomí. Od zemřelých nejsme oddělení jinak, než jak jsme ve spánku oddělení od věcí kolem nás. Spíme-li v nějakém prostoru, nevidíme židle ani ostatní věci v tomto prostoru, ačkoliv tam jsou. V tak zvaném bdělém stavu ve svém cítění a ve vůli „spíme“ uprostřed mezi tak zvanými zemřelými (i když to nevíme a nenazýváme to tak), stejně jako když v noci spíme a nevnímáme kolem sebe fyzické předměty. Nežijeme tedy odděleně od světa, v němž vládou síly zemřelých, ale jsme s nimi ve společném světě. Ve svém obvyklém vědomí jsme od nich oddělení právě stavem tohoto vědomí.

A když si nyní vzpomenete, co jsem řekl v první přednášce, v níž jsem ukázal, že v podstatě lidé dnes v této materialistické době mají úplně nesprávné mínění o dějinném životě, že dějiny v jejich skutečných podnětech vlastně prosíme či prospíme, potom si také učiníte představu o tom, že právě v tom, co z dějinného života prosíme nebo prospíme, mohou žít síly zemřelých. Dějiny se v budoucnu začnou chápat tak, že se bude počítat se silami těch, kteří prošli branou smrti. Lidské kultuře poskytne úplné nové zabarvení nejen vědomé soužití s veškerým lidstvem, ale také s tak zvaným zemřelým lidstvem.

K nejtěžším úkolům iniciačního poznání náleží získat vztah k jednotlivým duším, které před kratší či delší dobou opustily Zemi a prošly branou smrti. Získávat tyto vztahy však zároveň znamená probouzet hlubší duševní síly. Nejprve si musíme cvičeními zvyknout na mluvu, kterou máme se zemřelými hovořit. Tím prvním, co vnímáme, je to, že zemřelý jen velmi krátkou dobu ještě rozumí tomu, co v pozemské řeči žije jako

podstatná jména (substantiva). To, co vyjadřuje uzavřenou věc, co se označuje substantivem, to v řeči zemřelých již neexistuje. V mluvě zemřelých se vše vztahuje na vnitřní pohyblivost. Po nějaké době zjišťujeme, že lidé, kteří prošli branou smrti, mají skutečně cítění ještě tak pro slovesa. Abychom mohli komunikovat se zemřelými, musíme se na ně často obracet s otázkami, které formulujeme tak, aby byly pro zemřelé srozumitelné. Obyčejně musí uplynout více nocí, než nám zemřelý může odpovědět na otázky, které mu klademe. Ale jak již bylo řečeno, musíme se především přizpůsobit mluvě zemřelých. Tak se přizpůsobujeme mluvě, která již vůbec není formulována podle pozemských poměrů, dostáváme se do jakési mluvy srdce.

Výňatek, z 11. přednášky:

Člověk a jeho vztah k duchovnímu světu v proměně dob (z přednáškového cyklu Tajemství Trojice, GA 214, Londýn, 30. srpna 1922)

Dostat se do spojení s jednotlivými zemřelými dušemi je tedy obtížnější. Reálné, konkrétní spojení lidské duše žijící v těle s tak zvanou zemřelou, odtělesněnou duší předpokládá, aby ten, kdo o takové spojení usiluje, kdo se tedy dostává do stavu vědomí, v němž bude mít spojení, tedy kontakt s jednotlivou lidskou duší, byl schopný v určité vyšší míře žít v čistém duchovnu. Nesmí se však nechat zmýlit tím, že konkrétní život v čistém duchovnu může velmi lehce probudit „nižší“ pudy člověka. Často jsem z toho důvodu uváděl⁴⁰, že vyšší schopnosti nadmyslových bytostí jsou spřízněné s nižšími pudy lidí, nikoliv s vyššími podněty, stejně jako nižší pohnutky nadmyslových bytostí jsou spřízněné s vyššími duchovními vlastnostmi lidí. Popisují to jako důležité tajemství pro styk s duchovým světem, na jehož obsahu může člověk velmi lehce ztroskotat. Když však toto úskalí překoná, když může mít nadmyslové spojení, aniž by tím byl odvrácen od světa duchovních zážitků, pak je takový styk naprosto možný. Nadmyslový styk se však oproti tomu, co jsme zvyklí zde ve smyslovém světě chápat jako „styk“, utváří velice odlišně. Budu mluvit úplně konkrétně. Mluvíte-li zde ve smyslovém světě k druhému člověku, pak mluvíte vy a druhý člověk vám odpovídá. Víte, že svá slova vytváříte svým hlasovým ústrojím, že slova vystupují z vašich myšlenek, a cítíte, že jste tvůrci svých slov. Když mluvíte, pak víte, že slyšíte sebe, a když druhý odpovídá, slyšíte toho druhého; také víte, že v té chvíli jste potichu, neboť slyšíte toho druhého. Člověk hluboce přivykne tomuto vztahu, protože si uvědomuje styk s jinými bytostmi jedině ve fyzickém světě. Ale styk s odtělesněnými dušemi takový není. Jakkoliv to zní podivně, styk s odtělesněnými dušemi je právě úplně opačný. Jestliže sdělujete své myšlenky člověku bez těla, pak nemluvíte vy, ale on. Je tomu přesně tak, jako kdybyste s někým mluvili a to, co vy myslíte a co chcete sdělovat, byste neříkali vy, ale říkal by to ten druhý. A co vám

odpovídá zemřelý, k vám nepřichází zvnějšku, ale vystupuje to z vašeho nitra, prožíváte to jako svůj vnitřní život. Jasnovidné vědomí musí teprve přivyknout tomu, že člověk sám se ptá v tom druhém a že ten druhý v něm odpovídá. Je nutné úplně převrácení bytosti.

Kdo si však získá poznání o těchto věcech, ví, že takové převrácení bytosti není nic snadného. Odporuje nejen všemu, čemu člověk přivykl (zvyklosti se totiž vytvářejí během života), ale odporuje dokonce všemu, co je člověku vrozené. Vždyť věřit, že sami mluvíme, když se ptáme, a že druhý je potichu, když odpovídáme, to je přece člověku vrozené. Ve styku s nadmyslovými bytostmi je tomu přesně tak, jak bylo právě řečeno. Určité převrácení bytosti, jež zakouší jasnovidné vědomí, nás však může zároveň upozornit na to, že značná část nevnímatelnosti zemřelých spočívá v tom, že se stýkají s živými lidmi takovým způsobem, který se živým lidem jeví nejen nezvyklý, ale úplně nemožný. Živí lidé prostě neslyší, co jim zemřelí říkají z hlubin svých bytostí. Vždyť tito živí většinou nedbají ani na to, když jim někdo druhý říká totéž, co si sami myslí, co se sami chtějí tázat.

Způsob pozorování, nabízející se duchovnímu badateli, který může prakticky používat to, o čem jsme nyní mluvili, ukazuje v tomto spoluzítí tak zvaných žijících lidí s tak zvanými zemřelými nejednu konkrétní jednotlivost. Kdyby si člověk svým představováním dovedl osvětlit bytostnou podstatu svých citů a svých podnětů vůle, mohl by mít neustálé živé vědomí o bytí zemřelých. To ovšem nemá. Ve svém obvyklém vědomí to nemá proto, že děje (procesy) se v našem vědomém životě podivuhodně rozdělují. Mohlo by se říci, že pro pochopení vyšších vesmírných souvislostí je vlastně cosi třetího mnohem důležitější, než je stav bdění a stav spánku. Co je tímto třetím stavem?

Jsou to okamžiky probuzení a usínání, kterým dnešní člověk nevěnuje příliš mnoho pozornosti, třebaže jsou v jeho celkovém vědomí mimořádně důležité. Jejich důležitost vyplyne z toho, když nevědomím prostoupené zážitky obyčejného vědomí osvětlíme prožíváním jasnozřivého vědomí. Tolik let jsme pěstovali přípravy k těmto věcem! Nastal čas, kdy je můžeme zcela nepředpojatě osvětlit z nadmyslových skutečností.

Jasnovidné vědomí může nejen „všeobecně“ poznávat skutečnosti duchového světa, toho světa, v němž pobýváme např. mezi smrtí a novým zrozením, ale má určitou možnost (i když tato možnost není tak snadná, jako je ta právě jmenovaná a charakterizovaná) dostat se do kontaktu s jednotlivou zemřelou duší. Jistě o tom víte. Chci zdůraznit, že taková pozorování jsou proto obtížná, že pro všeobecné vědecké pochopení nadmyslových vztahů se musí překonávat mnohem více překážek, třebaže se v současné době již nemnoha lidem podařilo získat všeobecné vědecké výsledky o nadmyslovém světě.

chvíle Věc se však má tak, že ze dvou středních stavů vědomí, které usmání se mihnou kolem současného člověka, tj. z probuzení a usnutí, je - kladem vždy jen jeden vhodný pro dotazování a druhý je vhodný jen pro otázek odpovídání. Pozoruhodné je, že chvíle usínání je velice vhodná zemřelým pro kladení otázek zemřelému, tedy pro naslouchání otázkám, jež klademe zemřelému, otázkám, které vycházejí od něho. Ve chvíli usínání máme zvláštní předpoklad k tomu, abychom od zemřelého vyslechli, co se chceme tázat. V obyčejném vědomí hned nato usneme a nic nevíme o tom, že zemřelým klademe stovky otázek. Pro náš styk se zemřelými má tento přechodný okamžik usínání nesmírný význam.

Chvíle probuzení nás předurčuje především k tomu, abychom mohli vnímat odpovědi zemřelých. Kdybychom mohli setrvat u okamžiku probuzení, kdybychom hned nepřecházeli do smyslového vnímání, pak bychom v této chvíli byli velmi způsobilí k přijímání poselství od zemřelých. Tato poselství by se nám však jevila, jako by vystupovala z našeho vlastního nitra.

Obyčejné vědomí přezírá styk se zemřelými hned ze dvou důvodů. Jeden důvod spočívá v tom, že k probuzení a k usínání okamžitě připojujeme takový stav, který utlumuje to, co v těchto chvílích prožíváme*, a druhým důvodem je to, že prožitky při usínání nám připadají nejen nezvyklé, ale vlastně úplně „nemožné“. Stovky otázek, s nimiž se k zemřelým můžeme obrátit, a také to skutečně činíme, zapadnou do stavu spánku, poněvadž vůbec nejsme zvyklí, abychom něco, co se ptáme, „slyšeli“ a sami „neříkali“. To, co nám zemřelý při probuzení říká, neposuzujeme, jako by to vycházelo ze zemřelého, poněvadž to nepoznáváme, ale považujeme to za něco, co vystupuje z nás samých. To je druhý důvod, proč se člověk nemůže dost dobře vpravit do styku se zemřelými.

* R. Steiner v přednášce Smrt jako proměna života, Norimberk, 10. 2. 1918, GA 182 uvádí: Při probuzení je to takto - víte, že na venkově se říkalo, že když se probudíme, nemáme se hned dívat k osvětlenému oknu, ale ještě chvíli pobýt ve tmě. Lidé na venkově ještě věděli o kontaktu s duchovním světem a chtěli zůstat soustředěni, aby si zachovali něco z toho, co tak velkolepě plyne lidskou duší v okamžiku probuzení; pozn. vyd.

Přesto jsou však tyto všeobecné úkazy někdy prolomené, a sice následovně. Co člověk v usnutí prožívá jako kladení otázek sám ze sebe zemřelým, to určitým způsobem pokračuje celým spánkem. Zatímco spíme dál, díváme se nazpět k okamžiku usnutí a následkem této skutečnosti se také mohou dostavovat sny. Sny mohou být skutečně návratem a reprodukcí otázek, které klademe zemřelým. Je tomu prostě tak, že se ve snech přibližujeme zemřelým a mluvíme k nim mnohem více, než se domníváme, i když to, co prožíváme ve snu, bylo vysloveno již bezprostředně při usnutí.

Sen tyto otázky vynáší nahoru z nediferencovaných hlubin duše, ale člověk si to snadno nesprávně vykládá. Když si člověk později vzpomíná na své sny, většinou je neposuzuje podle toho, čím opravdu jsou. Sny jsou vlastně vždy výrazem společného života se zemřelými, který vystupuje z našeho života citů. Vždyť k zemřelým jsme se obraceli my sami a sen nám často předkládá naše vlastní otázky, které jsme vlastně kladli zemřelým. Sen nám tedy podává náš subjektivní prožitek, ale tak, jako by přicházel zvenku. Zemřelý k nám mluví, ale vlastně mluvíme my sami. To nám jen tak připadá, jako by mluvil zemřelý. To, co nám vystupuje ve snění, zpravidla nejsou poselství od zemřelých, ale sen, který máme o zemřelých, je výrazem potřeby a touhy být spolu se zemřelými. Tato touha se naplňuje v okamžiku usnutí, kdy se nám podaří se sejít se zemřelými.

Poselství od zemřelých k nám přicházejí okamžikem probuzení. Význam okamžiku probuzení je však ztlumený naším životem smyslů, který hned po něm následuje. Ale přesto se někdy stává, že při probouzení pocítujeme něco jakoby vystupujícího z nitra duše, o čem při přesnějším sebezpozorování můžeme velmi dobře vědět, že to nevystupuje z našeho obyčejného Já. Často to bývají poselství zemřelých.

čas je Do těchto představ se snadno vpravíte, nebudete-li nesprávně prostorem přemýšlet o vztahu, který vám patrně vstoupí do vědomí. Usoudíte, že okamžik usnutí je vhodný k tomu, aby se zemřelému kladly otázky, a okamžik probuzení je vhodný k přijímání odpovědí od zemřelého - to je tedy od sebe vzdálené. Pravdivě to však budete posuzovat, když náležitě vezmete v úvahu časové vztahy v nadsmyslovém světě, kde je pravdou, co vyjádřil z podivuhodné intuice Richard Wagner svým výrokem⁴¹: Čas se stává prostorem. V nadsmyslovém světě se čas skutečně stává prostorem, tak jako je jeden prostorový bod tam a jiný zase jinde. Čas zde nezaniká, ale existuje jako určité prostorové body ve větší nebo menší vzdálenosti. V čase, který se opravdu nadsmyslově stává prostorem, nám zemřelý odpovídá tak, že stojí opodál od nás. To je přirozeně zase velmi neobvyklé, ale musíme si uvědomit, že minulost v nadsmyslovém světě „neminula“. Zůstává stále zde a ve vztahu k přítomnosti jde jen o to, postavit se oproti tomu, co minulo, na některé jiné místo. Co minulo, to je v nadsmyslovém světě právě tak málo pryč, jako je pryč dům, z něhož jste dnes večer odešli, abyste se dostali sem na přednášku. Dům je na svém místě a ani v nadsmyslovém světě není minulost pryč, je zde. A na vás samotných záleží, jaký je váš vztah k zemřelému, jste-li blízko, nebo daleko od zemřelého. Můžete být od něho velice vzdáleni, ale můžete být u něho velmi blízko.

Vidíme tedy, že jsme v ustavičné korespondenci, v ustavičném kontaktu se zemřelými nejen tím, že spíme a bdíme, ale především tím, jak se probouzíme a usínáme. Jsou stále mezi námi a opravdu jednáme nejen pod vlivem těch, kdo žijí kolem nás jako fyzičtí lidé, ale také pod vlivem těch, kteří prošli branou smrti a jsou s námi v nepřetržitém vztahu.

Spojitosť v životě je základem toho, co dále následuje jako spojitost po smrti. Přirozeně je rozdíl, mluvím-li s někým lhostejně, nebo naopak s účastí, mluvím-li s ním tak, jak člověk mluví s někým, koho má rád, nebo se v hovoru s ním chovám netečně. Je velký rozdíl, když s někým mluvím jako při „čaji o páté“, nebo se mimořádně zajímám o to, co se mohu od toho druhého dozvědět. Jestliže budeme v životě mezi sebou vytvářet přátelské vztahy, které jsou založené na citech a podnětech vůle, a tyto citové vztahy a tento zájem o jednotlivou duši můžeme udržet, i když potom duše prošla branou smrti, pak jsme obzvláště způsobilí k tomu, abychom se k té duši mohli tázavě přiblížit ve chvíli usínání. Jsme-li dokonce určitým způsobem „zvědaví“ na odpovědi, které nám ona duše dá, nebo máme-li třeba nutkání něčím té duši být, můžeme žít v takových vzpomínkách k duši, v reminiscencích, jež k ní neplynou z obsahu života představ, ale ze vzájemných upřímných vztahů.

Abychom však od zemřelého obdrželi odpovědi či poselství ve chvíli probuzení, k tomu budeme obzvláště způsobilí, pokud jsme byli schopni a nakloněni zajímat se o něho za jeho života a snažili jsme se ho poznávat jako lidskou bytost. Uvažte, jak dnes lidé kolem sebe chodí, aniž by se skutečně znali. Co vlastně dnes lidé o sobě navzájem vědí? Jsou manželství, smíme-li vzít hned tento trochu okatý příklad, která trvají desítky let, aniž by se oba manželé alespoň trochu poznali. Tak to skutečně je. Je však docela možné, a nezávisí to na talentu, ale vlastně je to závislé na lásce, dokázat se přiblížit k bytosti druhého člověka s plným porozuměním, a tím v sobě nést skutečný svět představ toho druhého. A to je právě velmi dobrou přípravou k tomu, abychom ve chvíli probuzení obdrželi odpovědi od samotného zemřelého. Proto je také člověk více schopný přijímat při probuzení odpovědi od dítěte, od mladistvého, protože přece jen spíše zná bytosti mladé než ty, které se zniternily a zestárlly.

Tak mohou všichni lidé něčím přispět k tomu, aby byl správným způsobem vytvořen vztah mezi živými a mrtvými. Tento vztah vlastně proniká celý náš život, neboť jako duše jsme uloženi do sféry, v níž jsou také zemřelí, a stupeň toho, jak jsme zbožní (jak jsem již předtím řekl), souvisí velmi silně se způsobem, jak na nás působí lidé, kteří zemřeli mladí. Kdyby do života nepůsobili mladistvě zemřelí lidé, pak by pravděpodobně vůbec neexistovala žádná zbožnost.

rozdíl mezi Chtěl bych dnes vyzvednout skutečnosti, jež nás z určitého zemřelými hlediska povedou do nadsmyslového světa stále hlouběji. Jestliže dušemi jsme jednou pochopili, že je tu ustavičný kontakt se zemřelými, můžeme vzít v úvahu rozdíl mezi různými dušemi, které prošly branou smrti. Když vlastně neustále kráčíme polem mrtvých, buď v usínání při kladení otázek zemřelým, nebo v odpovědích, které od nich dostáváme při probouzení, pak se nás bude také blíže dotýkat, zda prošli branou smrti jako mladší, případně starší lidé a v jakém spojení jsme se zemřelými.

Skutečnosti, na nichž se toto poznání zakládá, se ukazují pouze jasnovidnému vědomí, ale i tak je to jen vědění. Realita toho se odehrává stále, neboť každý člověk se nalézá ve spojení se zemřelými tak, jak to vyjadřuje právě jasnovidné vědomí. Spojitost mezi žijícími a zemřelými je však jiného druhu podle toho, procházejí-li branou smrti mladší lidé, děti nebo mladiství, nebo lidé starší, v podvečeru svého života. Mezi tím je pronikavý rozdíl.

poselství Když ztratíme děti, nebo když od nás odejdou mladí lidé, po- zemřelých tom je tomu tak, že v podstatě od nás vůbec neodejdou, ale vlast- děti ně zůstávají u nás. To se ukazuje jasnovidnému vědomí v tom, že poselství, která k nám přicházejí při probuzení od zemřelých dětí nebo mladých osob, jsou přímo živá, oživená. Mezi pozůstalými a zemřelými je spojení tak silné, jako bychom dítě nebo mladistvou osobu ve skutečnosti vůbec neztratili, jako by zůstaly s námi. A ony s námi zůstávají především proto, že po smrti mají živou potřebu působit do našeho probouzení a vysílat do něho svá poselství. Je opravdu velice pozoruhodné, že se vším, co souvisí s probuzením, má mimořádně co činit právě mladistvě zemřelé lidské dítě. Neobyčejně zajímavý je poznatek jasnovidného vědomí, které vidí, jak lidé vlastně děkují duším zemřelým v raném mládí za to, že ve svém fyzickém životě pocítují náklonnost ke zbožnosti nebo samotnou zbožnost. To jim sdělují tyto předčasně zesnulé duše, které tak svými poselstvími dělají nesmírně mnoho pro zbožnost živých.

Jinak je tomu, když odejdou duše ve fyzickém stáří. Co se ukazuje jasnovidnému vědomí, si lze znázornit jiným způsobem. Můžeme říci, že tyto duše neztrácejí nás, ale svými dušemi jim zůstáváme. Povšimněte si tohoto výrazného protikladu: Mladistvé duše neztrácíme, zůstávají mezi námi, ale duše zemřelé ve stáří neztrácejí nás, berou jaksi s sebou něco z našich duší, smím-li se vyjádřit v přirovnání. Duše zemřelé ve stáří nás přitahují více k sobě, zatímco mladistvě zemřelí se převážně přitahují k nám. Proto máme právě ve chvíli usínání mnoho co říci především starším zemřelým duším, a proto můžeme pouto k duchovému světu utvářet zvláště tím, že se činíme způsobilými obracet se ve chvíli usínání k duším starších zemřelých. V tomto směru může každý člověk skutečně něco udělat.

Se zemřelými jsme tedy v neustálém spojení a v určitém druhu „dotazů a odpovědí“ máme jejich střídající se působení. Chceme-li se stát způsobilými zvláště k dotazování, tedy jistou měrou se k zemřelým více přiblížit, je důležité si uvědomit, že obyčejné abstraktní myšlenky, jež pocházejí z materialistického života, nás k zemřelým přivádějí jen málo. Pokud k nám zemřelí nějakým způsobem náležejí, trpí také naším spočíváním pouze v materiálním způsobu života. Když naopak udržujeme a pěstujeme to, co nás se zemřelým spojuje v oblasti citu a vůle, pak se dobře připravujeme k tomu, abychom k němu mohli přistoupit s přiměřenými otázkami a dobře se tedy připravujeme k tomu, abychom s ním získali spojení ve chvíli usínání. Styky se zemřelými jsou zde především proto, aby zemřelí byli s námi ve spojení

během našeho života. Podívejme se nyní na duše, které musejí zde na Zemi zemřít v květu svého života, podívejme se na duše, které jsou zde na Zemi postiženy nemocí a pronásledovány neštěstími, které se před nimi kupí jako překážky. Co zjistíme u těchto duší, jež jsou v určitém smyslu pronásledovány neštěstím?

Na uskutečnění svých těžkých osudů zde pracují zejména nesvědomitě duše. Určité souvislosti se týkají např. katastrofy Titaniku. Karma se musí naplnit, tyto věci jsou nutné.

Co je však dále s dušemi, které prožily takový těžký osud a vstupují do duchovních světů v jakémsi nenáležitém čase? Duše umírající předčasně mají před sebou vlastně určité možnosti. Duším, které zemřou při nějakém neštěstí, např. je přejede vlak, je odebrána jejich fyzická schrána a jsou tedy bez těla, ale přece jen v sobě ještě chovají všechny síly, které by mohly působit v těle zde na Zemi.

Duše vstupující takto do duchovních světů tam současně vnášejí zvláštní síly, které by jinak mohly působit na Zemi, ale byly od tohoto působení předčasně odkloněny. Jsou to zvláštní síly, které používají bytosti vyšších hierarchií k tomu, aby zachránily duše, které se nemohou zachránit vlastní silou.

Materialisticky smýšlející duše jsou takto převedené do lepších dob, a tím jsou také vysvobozené, neboť jejich vlastní síly jsou vyzbrojené jen pro pravidelný chod lidského vývoje. Těmito nespotřebovanými silami, přicházejícími ze Země, které v sobě chovají ještě napětí a nespotřebovanou energii, získávají bytosti vyšších hierarchií přírůstek sil. Duše, které předčasně umírají, tak pomáhají svým bližním, jimž hrozí propadnutí hmotě a materialismu.

Na jedné straně světová moudrost dopouští, aby lidské duše byly odsouzené spolupracovat na tom, aby si do světa našly cestu nemoci a předčasná smrt atd., ale na druhé straně vyšší hierarchie používají síly duší, které jsou takovým osudem postižené, k tomu, aby pomáhaly jiným lidem. Tak je často k dobru vedeno to, co se ve vnějším světě máji jeví jako zlo, neboť k dobru je zapotřebí složitých cest.

Výňatek z přednášky R. Steinera:

Okultní bádání o životě mezi smrtí a novým zrozením, 2. přednáška, Stuttgart, 20. 2. 1913

Smuteční obřad za děti nebo mladé zemřelé lidi by v sobě vždy měl mít něco kultického, generalizujícího, vždy bychom měli zachovávat určitý druh kultu. Katolická církev, která všechno rozděluje na život mladistvý, dětský a vůbec by chtěla mít co činit jen s dětmi, vést jen duše dětské, nemá ve zvyku pronášet „individuální“ řeč za dětský život, ukončený smrtí. To je neobyčejně správné. Smutek, který máme pro

dítě, jež nám zemřelo, bych nejraději nazval „smutkem soucitu“, neboť je vlastně v naší vlastní duši mnohonásobným zrcadlením bytosti dítěte, setrvávajícího vlastně stále v naší blízkosti. Spolu s dítětem prožíváme jeho život a bytost dítěte je společně s námi smutná. Je to smutek soucitu.

Jiného druhu je smutek, který máme pro lidi starší. Smutek, který do nás vstoupí za osoby zemřelé ve stáří, se nedá označit jako smutek soucitu, ale měl by se vždy označovat jako smutek „egoistický“. Tento smutek snáze ponese, když uvážíme, že mrtvý nás vlastně bere s sebou, když zestárí; neztrácí nás, snažíme-li se být schopni, abychom se s ním sešli. Vzpomínku za staršího zemřelého proto můžeme utvářet více individuálně a více ji nést v myšlenkách, když v myšlenkách můžeme zůstat spojeni s tím, co jsme s ním myšlenkově pěstovali, a když se snažíme, abychom se ani v myšlenkách nechovali jako nepohodlný společník. Zemřelý má nás, ale jestliže budeme mít myšlenky, které vůbec nemůže přijímat, pak nás má velice neobvykle. Zůstáváme sice u něj, ale nechováme-li v sobě myšlenky, s kterými se zemřelý může sjednotit a na které se může odpovídajícím způsobem duchovně napojit, stáváme se mu břemenem, které musí s sebou vláčet. Pomyslete jen, jak jsou naše vztahy k zemřelým konkrétní, když je pochopíme a osvětlíme poznáním duchovní vědy, když jsme schopni opravdu obsáhnout svým duševním pohledem celý vztah živých k zemřelým.

Pokud jde o styk mezi žijícími a zemřelými, k zemřelé duši mnohem energičtěji mluví okolnost, že zemřelí po jisté stránce také potřebují potravu, potravu duchovně-duševní. Tak jako jsou pro žijící zdrojem jejich fyzické potravy osetá pole, tak jsou pro zemřelé takovými osetými poli spící lidské duše žijících. Pro každého, kdo dokáže vidět určité vjemy v duchovním světě, je nanejvýš překvapujícím a šokujícím zážitkem, když vidí, jak lidské duše pospíchají ke spícím lidským duším, aby pátraly po myšlenkách a idejích, které jsou ve spících duších, neboť se jimi živí a potřebují je jako svou potravu.

Naše myšlenky a ideje, které za našeho bdělého stavu prošly naším vědomím, začínají po našem usnutí žít svým životem. Stávají se živými bytostmi, ke kterým přicházejí duše zemřelých. Je ovšem otřesné jasnovidně pozorovat duše zemřelých, které každé noci přicházejí ke svým spícím pozůstalým (musíme brát v úvahu také přátele, ale především pokrevní příbuzné) a chtějí se osvěžovat a živit myšlenkami a idejemi, které spící duše vzaly s sebou do spánku, ale nenacházejí nic, čím by se mohly osvěžovat a živit.

Zemřelým totiž žádnou potravu neposkytujeme, jestliže se celý den zabýváme pouze materialistickými myšlenkami a pojmy, obracíme-li svůj zrak pouze k tomu, co se děje ve fyzickém světě a co může být vykonáno jen v něm, a jestliže ani před usnutím nemáme ani jednu myšlenku na duchovní světy. Přenášíme-li do spánku jen

materialistické myšlenky, které nemohou žít v duchovním světě, pak zemřelí nacházejí svá pole pustá. Je jim asi tak, jako když máme hlad. Po smrti se člověk může živit jen myšlenkami a idejemi těch lidí, s nimiž byl za života určitým způsobem spojený. Nemůže se živit tam, kde nebylo žádné spojení.

Jestliže pěstujeme a šíříme anthroposofii myšlenkou na duchovní obsah pro zemřelé, pak nepracujeme jen pro žijící, nepracujeme jen proto, aby se žijícím dostalo teoretického uspokojení, ale snažíme se naplňovat svá srdce a duše myšlenkami duchovního světa, protože víme, že zemřelí, kteří byli s námi na Zemi spojeni, se po smrti musí vyživovat našimi myšlenkami, idejemi a pocity. Necítíme se být pomocníky jen pro žijící lidi, ale anthropo- sofickým způsobem života sloužíme i duchovním světům.

Z toho pochází naše touha a potřeba rozšiřovat anthroposofii nejen obvyklým individuálním způsobem, ale pěstovat ji v pospolitostech a ve skupinách. Poznáváme, jak nesmírnou cenu má právě to, abychom byli osobně fyzicky v pospolitosti s těmi, kteří se anthroposofii zabývají, protože zemřelí mohou čerpat svou potravu jen od duší, s nimiž byli v životě pospolu. Vlastně se snažíme shromažďovat duše, aby setba pro zemřelé a pro duchovní světy byla stále větší. Často vidíme, jak zemřelý nenachází žádnou setbu a žádné plody, protože jeho rodina pozůstává jen ze samých materialisticky smýšlejících bytostí, ale nachází ji u duší anthroposofů, s nimiž se za života sešel. V tom spočívá hlubší příčina, proč pracujeme v pospolitostech, proč máme snahu, aby každý mohl anthroposofii poznávat.

Mimořádnou službu prokazujeme lidským duším, které zemřely před námi, jestliže jim předčítáme o duchovních světech. Obracíme k zemřelému své myšlenky a snažíme se představit si ho, jak před námi sedí nebo stojí. Předčítat nemusíme nahlas, ale své myšlenky sledujeme s větší pozorností zaměřenou na zemřelého. Předčítat lze každému člověku, s nímž jsme byli v nějakém osobním vztahu, nebo jsme s ním sdíleli společnou myšlenku či společný názor. Vřelou myšlenkou, kterou k němu při předčítání obracíme, zemřelého na sebe upoutáme, když slovo za slovem vědomě procházíme jednotlivé myšlenkové pasáže, jako bychom je vnitřně odříkávali - povrchnost nestačí. Pak zemřelí čtou s námi. Předčítání můžeme konat v kterékoliv době a v kterémkoliv jazyce, neboť zemřelí rozumějí myšlenkovému obsahu. Pouze v první době po smrti jim zůstává srozumitelné to, co zní v jazyce, kterým obvykle mluvili zde na Zemi.

Co se odehrává vědomě v duši člověka, je vlastně jen velmi malou součástí toho, co se odehrává v podvědomých a nevědomých hlubinách duše, kdy se děje něco úplně opačného, než člověk věří nebo myslí ve svém horním denním vědomí. V životě se často stává, že svou nejhlubší touhu po anthroposofii člověk přehlušuje jinými

myšlenkami. Tato touha pak tím mohutněji vystupuje po smrti. Neocenitelnou službu mu často můžeme prokázat právě předčítáním.

Samozřejmě bez jasnovidného vědomí je poměrně obtížné poznat, zda nám při předčítání zemřelý vůbec naslouchá. Jsme-li však pozorní a zabýváme se vzpomínkou na zemřelého, můžeme zpozorovat, že se při našem předčítání šíří zvláštní teplo a ponenáhlu nás překvapí pocit - zemřelý naslouchá. Řídíme se tímto pravidlem:

Předčítáme-li zemřelému, prospíváme mu za všech okolností tehdy, když nás slyší. Neslyší-li nás, není vše ztraceno. Především trpělivě plníme svou povinnost a naplnění myšlenkami a idejemi z předčítaného obsahu mu alespoň v těchto myšlenkách poskytneme duchovní potravu, jak jsem naznačil. Postupně se bude dělicí stěna mezi žijícími a zemřelými stále více ztenčovat, až jim budeme moci umožnit, aby se zúčastňovali i toho, čeho se sami zúčastňujeme ve fyzickém životě.

Předčítání zemřelým o duchovním světě není nošením dříví do lesa, jak se někteří domnívají se zdůvodněním, že zemřelí v duchovním světě stejně přece žijí a vnímají. Ale stejně tak jako my žijeme ve fyzickém světě, aniž jsme z něho cokoliv pochopili, což je bohužel velmi časté, tak ani zemřelí nemohou z duchovního světa nic pochopit, pokud si vědění o něm nevydobyli za života na Zemi. V duchovním světě to získat nelze.

Mají-li se tedy zemřelí něco dozvědět o duchovním světě, musí se to dozvědět prostřednictvím těch lidí, kteří se to dozívají zde na Zemi. Duchovní svět můžeme zřít, můžeme v něm být, ale pochopit jej můžeme jen ve fyzickém těle na Zemi. Mnozí zemřelí pak prožívají duchovní svět podobně, jako fyzický svět prožívají například zvířata, a po smrti pak své tužby obracejí k fyzickému světu asi tak, jako lidé žijící na Zemi obracejí své tužby k duchovnímu světu.

Ve vesmírném spirituálním bytí byla Země založena proto, aby mohlo vzniknout vědění a poznání duchovního světa, které přesahuje pouhé zírání či strnulé zření. Poněvadž pochopení a poznání je možné jen na Zemi, měli by žijící poskytovat svými myšlenkami zemřelým „četbu.“

Čím jsou pro nás fyzické knihy, tím jsme my pro duchovní svět - živými knihami. Má-li být kniha čitelná, musí být naplněná tím, co je viditelné. Naplníme-li se však pouze materialistickými myšlenkami, naplnujeme se tím, co je v duchovním světě neviditelné, a tak zemřelého vlastně zbavujeme možnosti číst, znemožňujeme mu četbu. Čtení v duchovním světě však začíná teprve tehdy, když se to, co je v knihách, stane živou myšlenkou lidí, kteří takové knihy čtou. Okultisté proto neradi svěřují pravdu písmu, neboť mají pocit, že sdělují něco za svými zády.

*Výňatek z přednášky R. Steinera: Živé vzájemné působení mezi žijícími a zemřelými,
Bergen, 10. 10. 1913*

V budoucnu bude velmi důležité, aby se lidé více přiblížili ke vztahu živých a zemřelých. Současná doba je dobou přechodnou, a třebaže to zní triviálně, protože o každé době se dá mluvit jako o přechodné době, je nutné, aby přešla do spirituálnosti. Je důležité získat poznání o tom, co přichází z říše mrtvých, a je důležité vědět, že jsme obklopeni zemřelými stejně, jako jsme obklopeni vzduchem. V budoucnosti budeme mít prostě reálný pocit: Zemřelému se nesmíš stát noční můrou. Zlým snem se mu však staneme, jestliže v sobě poneseš myšlenky, které zemřelý nemůže do sebe pojmout. Pomyslete, jak se náš život může obohatit, když přijmeme poznání o vztahu živých a zemřelých. Teprve tím se spolužití se zemřelými stává reálnou skutečností.

Často jsem uváděl, že duchovní věda nechce zakládat nové náboženství, ani nechce do světa zavádět něco sektářského; tím by sama sebe úplně popírala. Zato jsem často zdůrazňoval, že duchovní věda může prohloubit reálný základ náboženského života. Jistěže památka zemřelých a kult zemřelých mají svou náboženskou stránku, ale duchovní poznání jim dává určitý reálný základ tím, že jevy pozvedá z abstrakce. Pro život např. není lhostejné, koná-li se stejným způsobem pohřební obřad mladému člověku a člověku staršímu. Uspořádání správného nebo nesprávného pohřebního obřadu za zesnulého, které vycházejí nebo nevycházejí z vědomí, a to, čím je mladistvě zemřelý člověk a čím je starší zemřelý, to je pro spolužití lidí mnohem důležitější než rozhodnutí obecní rady či parlamentu, třeba to zní podivně.

Podněty působící v životě vystoupí z lidských individualit, když lidé získají správný vztah ke světu zemřelých. Lidé by dnes chtěli všechno zařizovat abstraktní strukturou sociálního řádu, ale jsou rádi, když o tom nemusí příliš přemýšlet; většinou říkají, „co by se mělo udělat“, méně již říkají to, co mají sami dělat. Mnozí jsou dokonce rádi, když nemusí ani příliš přemýšlet o tom, co si mají myslet, ovšem tím více pak o nich přemýšlejí ti druzí. Je to však úplně jiné, když člověk má jasné vědomí o spolužití s duchovým světem, nejen v panteistickém pojetí, ale když má živé vědomí o konkrétním spolužití s duchovým světem. Bude-li náboženský život prozkoumaný duchovní vědou, bude také možné předvídat prosáknutí náboženského života konkrétními představami.

Pro západní lidstvo byl však duch odstraněn, a to v roce 869 na osmém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli. Často jsem se o tom zmiňoval.⁴³ Na dogma se tenkrát povýšilo učení, kdy katolíci nesmějí na člověka pohlížet, jako že sestává z těla, duše a ducha, ale jen z těla a duše. Duši se připsalo, že má také duchovní vlastnosti. Odstranění ducha mělo nesmírné dopady. Po přijetí usnesení v roce 869 v Konstantinopoli se o člověku nesmělo uvažovat jako o obdařeném tímto „anima“ a „spiritus“, ale jen „unam animam rationalem et intellectualem“, a to je dogma. Tímto

dogmatem, že „duše má duchovní vlastnosti“, se od devátého století rozprostřel soumrak nad duchovním životem Západu. Ale to se musí zase překonat. Duch se musí opět uznávat. Zase musí platit jako správný a pravý názor zásada trichotomie, podle které byl ve středověku každý, kdo ji vyznával, pokládán v dominantním smyslu za kacíře.

Pro lidi, kteří dnes samozřejmě každou autoritu odmítají a přísahají, že člověk se skládá jen z těla a duše, bude k tomu zapotřebí ještě něco jiného. A nejsou to snad pouze lidé určitého náboženského vyznání, ale jsou to také ti, kteří naslouchají akademikům apod. Také filozofové rozlišovali pouze mezi tělem a duší, a jak se můžeme všude dočíst, ducha vynechávají. Jejich tzv. nepředpojaté pozorování světa se však opírá o to, že se jednou v roce 869 církevní koncil usnesl ducha neuznávat. Jenže se o tom neví. Filozofové, kteří se stali světoznámými, např. Wilhelm Wundt⁴⁴, velký filosof z milosti svého nakladatele, nicméně světoznámý, také samozřejmě dělí člověka jen na tělo a duši, protože to pokládá za „nepředpojatou vědu“, ale neví, že pouze uplatňuje rozhodnutí koncilu z roku 869. Je prostě nutné vzít v úvahu pravdivá fakta, máme-li prohlédnout, co se děje ve světě skutečností.

Přihlédneme-li k pravým skutečnostem v této oblasti, které jsme se dotkli zejména dnes, pak se nám bude současně odhalovat vědomí souvislostí se světem v dějinách, dosud prosněné a prospané. Dějinný život bude možné vidět v pravém světle teprve tehdy, když budeme rozvíjet vědomí také o souvislostech tak zvaných živých s tak zvanými mrtvými. O tom budeme dále mluvit, až se tu zase uvidíme.

Třetí přednáška, Berlín, 5. února

1918